

Száműzöttek elszántsága

A horvátországi (drávaszögi) magyarság nyelvi, kulturális és közösségi fennmaradásának esélyei

Havas eső veri – csörög, rí az ablak,
szél szagatja kint a szurdok pincevasát:
Azok ránganak ott, akik behaltak
teled sáncaiba, árva Boronnyaság...

Fehér Ferenc: Baranyai ének (1970)

A horvátországi magyarság – a drávaszögi és a kelet-szlavóniai kisközösség – a XX. század végére majdnem eltűnt a Kárpát-medencei magyarság térképéről, és még ma sem biztos, hogy megmarad. A szerbek és a horvátok nyolc évtized során mindent megtettek azért, hogy ez a népcsoport nyomtalanul elhagyja a szülőföldjét, a magyar állam pedig semmit nem tett meg annak érdekében, hogy magyar közösségként halvány esélyt kapjon a megmaradásra. A szláv közösségek expanziós politikával és háborúkkal küzdöttek ellene, Magyarország pedig mérhetetlen közönnyel, feudális göggel nem vett tudomást a drávaszögi és a szlavóniai magyarság létezéséről, a fennmaradásáért vívott küzdelméről. Közel egy évszázada három pogány között keresi a túlélés lehetőségét Vörösmart, Laskó, Kopács, Kórógy és még vagy két tucatnyi történelmi falu magyarsága, s mára már eljutottak oda, hogy egyénenként még talán, de (reproduktív) közösségként már nemigen léteznek. Trianon tragédiája még egyként sújtotta az elszakított területek magyarságát, a királyi Jugoszlávia agrárreformja azután földönfutóvá tette a Drávaszög magyarságát (is). 1944 őszén a szerb partizánok bácskai vérengzése átcsapott a Dunán, családok sora gyászolta akkor az ártatlan áldozatokat, majd a titói szocializmus tett meg mindent annak érdekében, hogy magyarságtudatától megfosssa őket (is). De mi volt ez Jugoszlávia katasztrofális széthullásának háborúhoz képest! Az 1991-1997 között dúló horvát-szerb háború során a megszálló szerb szabadcsapatok pusztították a vidéket, lerombolták a terület infrastruktúráját, megsemmisítették az intézményhálózatát, miközben otthonokat dúltak fel, gyilkolták a lakosságot, magyarokat és horvátokat üldöztek el ősi szálláshelyükről úgy, hogy a megfélemlítések ellenére mégis otthonmaradókat

egyetlen hatalmas koncentrációs táborba zárták, hogy még a sírásnak és jajveszékelésnek se legyen tanúja senki. Az otthonaikban megbúvóktól még a harangszót is elvették. „...csak egyszer lehetne már déli harangszót hallani, és újból a családjainkat itthon látni” – írja titokban vezetett naplójában a kopácsi Németh Ferencné Botyka Julianna¹, aki 1997. augusztus 30-án úgy halt meg, hogy még a mondata végére sem sikerült pontot tennie. „Most már mindegy, akármi lesz a vége, csak már történjen velünk valami az elmúlt évek borzalmi után, élet vagy halál, most már mindegy.” Nyolc év, nyolc évtized során sokan fohászkodtak így – közben e gazdag múltú közösség létszáma tízévente a negyedével csökkent. A horvátországi magyarok lélekszáma ma már 16.500 körüli, nem nagyobb egy alföldi falu népességénél.² Ennek tükrében Németh Ferencné Botyka Julianna kétségbeesése évszázadnyivá nő, amikor lejegyzí: „Napról napra azt kell látni, hogy teszik tönkre ezeket a szorgalmas falusi embereket”.

Magyar nemzeti kultúránk hagyomány-rendszerén belül a Drávaszög fogalma olyan egyéni és sajátos értékmeghatározó erővel rendelkezik, mint a Göcsej, az Őrség, a Zoboralja, a Csallóköz, a Palócföld, a Bodrogló vagy a Kalotaszeg fogalmak. Történetek, ritmusok, színek és hangulatok, ízek, események és indulatok kötődnek e tájegységek fogalmához és megnevezéséhez. A vidék olthatatlan szerelmese, Baranyai Júlia Kopács említése kapcsán vetette papírra: „Pusztán e falunév hallatán alig észlelhető mosoly rebben át a hegyaljai magyar arcán. Eszébe jut ilyenkor a kopácsiak kérdőmondatainak e világon másutt sehol sem hallható, kedveskedően, játszin hurkot vető, utánozhatatlan hangsúlya. Ilyenkor maga előtt látja a halászfalut is a Duna és a Dráva kiöntése között, templomának tükröződését a tündérrózsákkal, sárga sulyomvirágokkal ékeskedő vadvizekben. Álomvilág, mesevilág...”³ Története során a falut a reá törő veszedelmek elől mindenkor elrejtette a végeláthatatlan árterület, ezért maradhatott meg nyelvük, kultúrájuk, hagyományviláguk ősi eredetiségükben. Hiedelemviláguk és népmeséik páratlanul gazdagok. „Hol bontakozhattak volna ki a

fantázia e csodálatos virágai – írja Baranyai Júlia –, ha nem a nádasoktól rejtett, határtalan vizektől óvott dombokon, szigetek viszonylagos biztonságában, nagy elhagyatottságban, redves fűzfagallyakkal táplált esti tüzek mellett, vagy az elgyappanó parázs kékesen csármázó kesernyés füstjénél, amelybe hal, a csónak kátrányszaga és a víz illata vegyül.” Nem véletlen, hogy Hermann Ottó is felkereste a vidéket, elmúlhatatlan emléket állítva a falunak a magyar halászatról írt könyvében. Vörösmartról Fényes Elek így emlékezett meg 1851-ben megjelent **Magyarország geographiai szótára** című munkájában: „Határa mindennel megáldott; szántóföldei kövérek; nagy kiterjedésű rétségein számos sertést, marhát tenyészt; halászata jóvedelmes; pagonyai fát eleget szolgáltatnak; vörös bora a jobbak közé számíttatik. Nevezetes itt azon 6000 öl hosszú töltés, mely a helységet a Duna árja ellen őrzi.”⁴ Dárda mezőváros nevének említésekor pedig a történelmi múlt hangulata is megérinti őt: „Gazdag határát délről lapos térség környezi, mellyen keresztül a rómaiak egész a Drávaig erős töltést csináltak. Követte őket Soliman török császár is, ki Eszékől fogva Dárdáig 8565 lépés hosszú s olly széles töltést készíttetett, hogy 3 kocszi egymás mellett elmehetett, de mellyet Zrinyi Miklós 1664-ben elrontatott. IV. Mahomed ismét helyreállítá, de jelenleg a mocsároknak csak némely karókat lehet észrevenni. Utczái egyenesek és tágasak; van itt derék urasági kastély és angolkert, kath. és óhitű anyatemplomok, synagóga. Marha- és sertéstenyésztése virágzó, tölgyes erdeje nagy.” Kisköszegről lelkesen állapította meg: „Határa első osztálybeli; bora jó; viza-halászata jóvedelmes; kőbányája van. A Duna-parton fekvő hegyéről szép kilátás esik a környékre. Délnyugat felé fekvő hegyén pedig egy régi vár omladékai látszanak, mellyet a lakosok Leányvárnak neveznek.” És amikor Bellye leírására kerül sor, Fényes Elek, kora Magyarországának legnagyobb földrajztudósa és statisztikusa szinte önfeledten játszik az ősi helynevekkel: „Ezen helység feje egy 15 mfdre terjedő nagy uradalomnak, mellyet ezelőtt Albert királyi herczeg, most pedig Károly ausztriai főherczeg örökösei birnak. Az egész 6 kerületre osztatik. Az elsőhöz tartozik Bélye, Kopács, Darócz, Eugeniusfalva, Laskafalu helységek a mitvári és kohári pusztákkal és vendégfogadókkal. A másodikhoz: Vörösmarthi, Keő-, és Herczeg-Szőlős, Sepse, Csúza, Batina. A harmadikhoz: Darázs, Marok, Izsép, Bodolya, Dályok; a csibogári korcsma és vámház. 4-ikhez: Nyárad, Májs, Szabár, Udvar; 5-ikhez: Villány, Lipova, Sárook, Szent-Márton. 6-ikhez: Baranyavár, Monostor, Lucs, Sz-István, Bán, Kisfalu

hegységek; Haranya, Latjka, Henye, Gösa, Lipovicz-majorságok.” Mintha középkori nyelvemléket olvasna az ember.

Egy évszázaddal később B. Szabó György Kórógyon járva a következőket jegyzi fel: „Elfelejtett magyar népsziget... Így nevezték valamikor a szlavóniai magyar falvakat. Kórógyot, Szentlászlót, Harasztit, Rétfalut és a többi magyar községet. Számталanszor megállapították, hogy ezekkel a falvakkal senki sem törődött, hogy pusztul a magyarság és elhorvátosodik. Hogy eltűnik az ősi magyar nyelv, amelynek századokon át a szlavóniai magyarság volt az egyik őrzője. Hogy eltűnik a népdal, a mese, eltűnik a viselet, eltűnnek a régi építkezési formák. Tudományos expedíciók készültek idejönni. Kodály Zoltán is, hogy dallamvilágukat lejegyezze és megóvja a pusztulástól. Valóban, maig nem sikerült számba venni azt az értéket, amelyet a szlavóniai magyarság nyelvben és dallamban megőrzött.”⁵ A kutatók azonban nemcsak készültek, de jöttek is erre a vidékre, köztük olyan jeles személyek, mint Katona Imre, vagy Penavin Olga. A XX. század e két kimagasló néprajztudósának életében és életművében meghatározó szerepet játszott a Drávaszög és Szlavónia magyar világának kutatása, értékeinek közkinccsá tétele.⁶

A szerb megszállás idején papírra vetett **Drávaszögi barangoló** című számvetésében Baranya lelkes kutatója és számos monográfia szerzője, Lábadi Károly így veszi számba a veszni látszó értékeket: Vörösmart a XVI. században virágzó város volt, gimnáziummal, erről árulkodik a Deák szurdok a Várhegyen. Nevét a kegyetlen Vörös Márta várúrmőről kapta. Egykori pálos kolostor színhelye volt. Református lelkészei közül hat viselt püspöki méltóságot. Neves prédikátorai: Veresmarti Illés, Veresmarti Mihály (1572–1645), aki „megtért” Pázmányhoz. Tudós tanárai: Laskai János, Muraközi András, Kopácsi János voltak. Utolsó tudós tanára Gyimóthi István 1686-ban menekült el a törökök elől. Jóvedelmező bortermelése emelte városi rangra. Csúza egyebek mellett Ács Gedeon síremlékéről ismert. Hecegszöllős kánonalkotó hely, 1576. augusztus 16-án és 17-én 40 református (kálvinista) prédikátor pontokba foglalta az egyházi szabályokat, s megalkották a Hercegszöllősi Kánonok című törvényerejű nyilatkozatot. Itt alkotott Kákonyi Péter. Mellette Baranya legmagasabb dombja, az Aranyhegy – római neve Mons Aureus. Aranyhegy lábánál fekszik Kő, a legkisebb falu 294 lakóval. Sepse a legrejtőzködőbb falu. Laskónál a dörömbön Traianus császár építtetett várat 92–119 között. A XV. és XVI. században jómódú mezővárosi polgársággal,

forgalmas dunai kikötővel rendelkezett. Virágzott az egyházi irodalom, jeles nyelvemlékünk Laskai Demeter ötsoros verse. Laskai Csókás Péter, a Calepinus-szótár magyar szerkesztője volt. A falu történetét Ács László írta meg. Kopácson született Kopácsi István, akit így biztatott Sztárai Mihály: *Sequere Kopács! Kövess Kopács!* Bellyén tevékenykedett Angyalosi Demján református prédikátor a XVII. században, aki Dávid király zsoltárait másolta.⁷ Lábadi Károly „érzelmes utazása” fájdalmas búcsúpillantásnak tűnt, hiszen a megszállás és az üldöztetés legsötétebb napjaiban készült, akkor, amikor a túlélésnek a halvány reménye sem pislákkolt. „Ami a drávaszögi magyarság életében évszázadokon keresztül szilárdnak bizonyult, az a 2000. esztendő felé közeledve megingott, létbizonytalanság előidézőjévé vált” – írja egy későbbi művében ezekről az évekről a szerző.⁸

A tájért lelkesedő tudósok, Katona Imre, Penavin Olga, B. Szabó György és Lábadi Károly – de bízást ide sorolható Herceg János és Fehér Ferenc is – nem a táj szülőttei, Drávaszög-élményük nem a belső világukban született érték. Valamennyien felfedezték maguknak e vidéket, ráleltek a csodáira – bizonyára a csodák is megszólították őket, a kezdetben idegeneket –, s úgy váltak rabjává, hogy minden egyes jelensége világképük szerves részévé vált, legmélyebb titkaik forrásává lényegült át – felfakadó áradássá, amely teljes világképüket átította ama sajátos színekkel, illatokkal, ritmussal és hevülettel. Ezért tudtak oly ihletetten szólni a táj lakóiról. Ámde: bármilyen átható csoda rejlik is a jelenség mélyén, a kitárulkozó lélek dimenzióiban mindez érthetővé, értelmezhetővé, leírhatóvá válik. A Drávaszög a magyar világnak olyan borostyánkőve, amelybe a legtisztább formában maradtak meg évezredek történelmünk emlékei. Történelme a magyarázata annak, hogy a Drávaszög csak a szemhatár fölött létezik, küszöbéről a lélek magaslataira nyílik kilátás. A legendák szinte megemelik a tájat. A Drávaszög olyan szeglete a magyar világnak, ahová épülni jöttek az utazók és a vándorok. Tegnap is, meg évszázadokkal korábban is. Baranyai Júlia említi a **Vízbe vesző nyomokon** című művében, hogy István király korában az ősi magyar hitvilág elemeit makacsul őrző dunántúli törzsek fiai Erdélybe menekültek, ahol a Gyula uralma alatt még elevenen éltek a pogány hagyományok. De mert elszakadni már akkor sem volt könnyű, az ifjak titokban visszajártak leánykérőbe. S hogy megadják a módját, sámánt is hoztak magukkal az éjszaka érkezők. „El lehet képzelni – írja a Tanárnő magával ragadó soraiban –, a zombékok lakói is milyen haladéktalanul estek vissza a régi vallás

igézetébe, amint kikémlelve a farkasleső lyukon, megpillantották a szemfényvesztő sámáni kellékeket: a Csaba fején a szarvakat vagy madárszárnyakat, mellén a Napot és Holdat jelképező, csillogó, apró tükröket. Milyen közeli, édes reminiszenciákat ébreszthetett fel bennük a sámáni köntös szegélyén halkán rezdülő csengetyűk ezüstös hangja... A Csaba mögött sötétben, titokzatosan bontakozott ki a violaszínnel átítatódott, palaszürke téli égbolt, s a lábán maradt nádas szenny-sárga háttéréből a lóhátas kérő hallgatag, mozdulatlan alakja.”⁹ A regősénekek tanúsága szerint innen ered, hogy a „keleti” (erdélyi) és a „nyugati” (dunántúli) székelyeknek oly sok közük volt egymáshoz. Kettős ennek a tanúsága: egyfelől ezzel magyarázható, hogy a tudományos munkákban és a köztudatban ugyanazon a hőfokon izzik a felfedezett csoda a Drávaszögben és Erdélyben; továbbá, hogy a Drávaszögbe az évszázadok során folyamatosan érkező „kérők” a tetten ért csoda megszállottjaivá, rajongóivá váltak.

Minden látogató kérőként érkezik ide, még akkor is, ha egyszerű vándorként így határozza meg a szándékát: „Szüretelőket keresünk Dály-hegyen, ezen a dús szőlőskertektől híres dunántúli tájon. Szombat van, délidő. Tiszta és nyugodt az ég. A dombok fölött jó gazda módjára elégedetten ballag az ős, széles jókedvében diót perget alá a fanyar-édes illatú fákról, seregélyeket röppent fel tenyeréből az ezüstösen kanyargó folyó fölé, berkenyéivel, sommal traktálja a feketerigót, jófajta szőlőt potyogtat a kosarakba, aztán meg szőke mustot, kedvcsináló óbort töltöget a szüretelők poharába. Csendül a koccintás a vén diófa alatt megterített asztalnál, és lassan megoldódnak a nyelvek, hogy is volt régen, hogy is van mostan?”¹⁰ Olyan érzése támad az olvasónak, mintha a látogató – ama kérők egyikeként – minden egyes estben egy titokzatos küszöbön átlépve jutna csak el a Drávaszögbe. És ez bizonyára így is van; a Drávaszög nemcsak a kellékeiben szép, de a lelkében is. S mint ilyent leírni sohasem lehet, csak sejteni és körülírni. A Drávaszög a végtelen időtől kapott egy lehetőséget, hogy szép maradjon, s e szépség beragyogja minden zugát és rejtékét.

Ezért a szépséges világért aggódott a századok során minden egyes kérője, és ezért kérdezte riadtan a háborús évek szemtanúja: mi marad a Drávaszögből, a Drávaszög csodáiból a kegyetlen pusztítások után? Megmarad-e a prédikátorok nevelői szándéka, a füveskönyvek gyógyító igyekezete, a présházak marasztaló nyugalma, az oskolamesterek térítő törekvése, a római utak és kövek megtartó bizonyossága, és a köszönések derűs ritmusa?

A háború és az újrakezdés

A Drávaszög jellegzetesen mezőgazdaságból, szőlészetből, kertészetből, halászatból, erdészetből élő aprófalvas vidék. Csak kevés településének lélekszáma haladja meg az ezret. Az 1991. évi összeírás idején ötvenegy helységében – amelyek közül a mezővárosra emlékeztető közigazgatási központ Pélmonostor és Hercegszöllős népessége számosabb – 54.007 lakos élt. Tíz évvel korábban valamennyivel kevesebben, 53.490-en voltak. Ekkor 19.136 fő vallotta magát közülük horvátnak, 12.857 szerbnek, 9.920 magyarnak, 8.397 jugoszlávnak, 3.099 pedig egyéb nemzetiségűnek. Az 1991-es népszámláláskor a magyarok száma már csak 8.956. Legtöbbjük falun (Vörösmart, Csúza, Hercegszöllős, Sepse, Kő, Karancs, Laskó, Várdaróc, Kopács, Bellye, Nagybodolya) lakott az 1991-ben kitört háború előtt. A háború a drávaszögi magyarság jelentős részét – mintegy 4.500 főt – messzire sodorta otthonától. Kelet-Szlavónia területén az 1991. évi népszámlálás adatai szerint 9.821 magyar élt. Többségük nyolc falusias jellegű településen (Apáti, Csákovac, Dálya, Erdőd, Kórógy, Szentlászló, Haraszi, Marinci) lakott. Az 1991-ben megkezdődött háború, amely hadszínterré változtatta a magyar többségű falvakat, földönfutóvá tette a térségben élő magyarság mintegy felét. Kelet-Szlavónia megszállt területén magyar közösség nem maradt.

1998-ban a Horvát Köztársaság területén megjelent a megye, mint közigazgatási egység, ezért a 2001. évi népszámlálás már megyei adatokat közöl. E kimutatás szerint Eszék–Baranya megyében (ami az egykori Drávaszög területének felel meg) 9.784, Vukovár–Szerém megyében (egykor Kelet-Szlavóniaként szerepelt) 2.047, Bijelovár–Bilogora megyében 1.188, Zágrábban 841 magyar élt (a többi pedig szórványban, részben a tengermelléken). Ekkora létszámú közösség keresi, kutatja a túlélési lehetőségeket, ők próbálnak megmaradni ősi szálláshelyükön. A vállalkozás nem egyszerű.¹¹

A Drávaszög és Szlavónia megszállt területén – ahová a magyarok által lakott települések többsége is tartozik – közel hét évig tartott a háború. A kilencvenes évek elejére a délszláv államszövetség néhány tagköztársasága számára gazdasági, politikai és kulturális tekintetben egyaránt tarthatatlanná vált az együttélés létező valósága. Tovább torzultak a kiegyensúlyozottnak sohasem nevezhető nemzeti érdekérvényesítés eszközei, és minden korábbinál erőteljesebbé vált a szerb dominancia kérdése. Jugoszlávia, mint a XX. század egy teljesen reménytelen kísérlete, gazdaságilag összeomlott,

és az összeomlás pillanatában a szerb politikai körökben egyre sötétebb mítoszokra alapozott „birodalmi” szándékok körvonalazódtak. A hatalmi dominancia félreérthetetlen szándéka jelent meg az akkor még közös állam közéleti valóságának minden szintjén, az államigazgatásban, a törvényalkotásban, a végrehajtásban és a jogalkalmazásban, az ipari és a mezőgazdasági termelés érdekövezetében, a belső piacok megszerzése és a javak elosztása (vagyis a pénzügyek) terén. A horvátok, a szlovének, a bosnyákok és az albánok körében – más-más okokból eredően – egyre határozottabban jelentkezett az önálló államiság igénye, amit a szerbség a maga rosszul értelmezett élettere elleni támadásként élt meg, ebből eredően a politikai indulatok rövid idő alatt a fegyveres konfliktus peremére sodorták az országot.

Amikor a politikai megegyezés reménye végképp dugába dőlt, a szövetségi állam két tagköztársasága, Szlovénia és Horvátország népszavazásra bocsátotta állami szuverenitása visszaszerzésének kérdését. Arról kellett döntenie: élnek-e a szlovének és a horvátok a nemzeti önrendelkezésnek az önálló államiság megteremtését is magába foglaló lehetőségével. A népszavazás – Szlovénia és Horvátország esetében is – a független államiság melletti döntést eredményezte. Az 1991. május 19-én megtartott népszavazás során a Drávaszög lakosságának 66 százaléka nyilvánított véleményt, és a leadott szavazatok elsőpró arányban – 89,2 %-ban – Horvátország függetlensége mellett szóltak. Jugoszlávia két egykori tagköztársasága 1991. június 25-én kikiáltotta függetlenségét.

A népszavazás, de főleg annak eredménye és következménye casus belli volt a szerbség számára. Horvátországot a Szerbiából indított első fegyveres támadások éppen a keleti „határvidéken”, Kelet-Szlavónia és a Drávaszög területén érték. 1991. július 3-án Bezdán felől a kiskőszegi hídon át a jugoszláv páncélos egységek vonultak be a területre, és a Duna mentén teljes hosszúságban kiépítették nehéz-tüzérségi állásaikat. Ekkor kezdődött meg Eszék ostroma, és ekkortól váltak a környékbeli magyar települések katonai felvonulási területté és egyben hadszínterré. A Drávaszög lakossága a túlerővel szemben több mint négy hónapon át több-kevesebb sikerrel védte falvait, de mindenki számára világos volt, hogy az otthonaikért küzdők az adott helyzetben csak időt nyerhetnek, háborút nem. S valóban, egymás után sorra estek el a drávaszögi települések, szeptember 4-én a szerb fegyveres erők befejezettek tekintették a terület „felszabadítását”. Ezzel teljessé vált a fegyveres megszállás, s a Drávaszög magyarságát elválasztották Horvátországról. De az agresszornak

még ez sem volt elegendő, október 6-án lezárta az egyetlen, Magyarország felé vezető udvari határátkelőt, s ezzel egyszersmind gettósította is a területet. Kezdetét vette az a mérhetetlen pusztítás, amely a horvátországi magyarság szálláshelyét a végső megsemmisüléssel fenyegette. A megszállás évei alatt megsérültek, vagy teljesen elpusztultak a drávaszögi és szalvóniai magyarság intézményei – az iskolák, a művelődési házak, az orvosi rendelők, a katolikus és a református egyház létesítményei, a templomok, az imaházak és a parókiák. Megszűnt az egészségügyi szolgáltatás, az élelmiszer-ellátás, a közlekedés, a lap- és a könyvkiadás, a postaforgalom.¹² Az otthonmaradtak számára alig létezett valami a küszöbön túli világból.¹³ Az 1991-es szerb agressziót követően az általuk megszállt területről összesen 8.424 magyart üldöztek el. Horvátország területén 4.530-an lettek ideiglenes menedékre, Magyarországon pedig 2.548 menekültet tartottak nyilván.¹⁴

A háború hivatalosan 1995 novemberében az Erdődi Egyezmény aláírásával ért véget¹⁵, de a menekültek visszatérése csak 1997 nyarán kezdődött meg. 1998 őszéig – a helyi magyar szervezetek becslései szerint is – a menekülteknek csak 75 %-a tért vissza lakóhelyére. 2000 végére azonban – állították a horvátországi magyar közösség vezetői – aki akart, visszatérhetett a szülőföldjére. A drávaszögi magyarság egy rettenetes háború élményével a háta mögött, anyagi és szellemi tekintetben egyaránt reményvesztetten fogott hozzá az újjáépítéshez.¹⁶

A Drávaszögben a közösségi élet újjászervezésében a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége játszott meghatározó szerepet. A magyar érdekképviselet Horvátországban nem volt előzmények nélküli. Amíg a Vajdaságban az 1948-ban megalakult s rövid életű Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség felszámolását követően nem volt lehetőség a nemzeti kisebbségek társadalmi és politikai érdekképviseleti szervezeteinek létrehozására, addig Horvátországban már 1949. november 29-én megalakult a Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség, mely 1967. június 4-én a Horvátországi Magyarok Szövetsége nevet vette fel¹⁷. A szövetség elsősorban az oktatás, a művelődés és a tájékoztatás intézményes megszervezése terén játszott vezető szerepet. Már a háborús viszonyok közepette, 1993. április 6-án Zágrábban alakult meg a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK), amelyet törvényesen május 17-én jegyezték be. Elnöke Pasza Árpád, alelnökei pedig Jakab Sándor és Horváth László volt. A HMDK Faragó Ferenc személyében képviseltette magát a horvát Száborban. Az 1995.

szeptember 29-én megtartott előrehozott választásokat követően helyébe Jakab Sándor képviselő került, őt pedig a következő parlamenti ciklusban dr. Szántó Tibor követte. A 2003. november 23-án megtartott országgyűlési választásokkal kezdődő, immár negyedik ciklusban Ádám Jenő, a HMDK elnökségének tagja kapott bizalmat a magyar választók többségétől. 1998-ban ugyancsak Zágrábban megalakult a Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ), amely elfogadott programja szerint elsősorban a művelődési élet szervezésében vállalt szerepet. A HMDK közel másfél évtizedes működése során – miközben sikeresen képviselte a magyarság érdekeit a Száborban – eredményesen működött együtt a magyarországi politikai körökkel is. Sikerei között kimagasló helyen szerepel, hogy 1999-ben az Orbán-kormányval folytatott tárgyalások eredményeként 200 millió forintos támogatáshoz jutott, melyet az elpusztított templomok és művelődési intézmények felújítására fordítottak. Jelképesen ezzel kezdődött meg a Drávaszög és Szlavónia magyar falvainak az újjáépítése.

A prédikátorok nyomában járó oskolamesterek

Tausz Imre **40 év népem szolgálatában** címmel 2001-ben kötetet jelentetett meg, amelyben közel két tucat, pedagógusokkal folytatott beszélgetés keretében széles tablóját rajzolta meg a horvátországi magyar oktatás második világháború utáni történetének. A kötetben Horváth Mátyás Troszt Sándorra emlékezve emelte ki: „Horvátország kis létszámú magyarságában a nemzeti tudatot éppen a magyar pedagógusréteg tartotta meg. Tanúja voltam öntudatosodásuknak.”¹⁸ Megerősíti ez Faragó Ferencnek a horvátországi magyar oktatás történetéről 1998-ban írt könyvének megállapítását, hiszen a szerző is rámutatott: „Pedagógusainkra hárult az oktató-nevelői munka mellett a népművelés, nyelvápolás, hagyományörzés, a művelődési élet szervezésének összes terhe.”¹⁹ Reményik Sándor templomot és iskolát oltalmazó üzenetének számtalan követője élt e kisközösségben, akik feladatuknak, hivatásbeli kötelességüknek tekintették a magyarság szellemi erejének megtartását. A pedagógus a Drávaszögben is elhivatottságból küldetést teljesített: szervezője, alakítója és alkotója volt a művelődési életnek, az irodalomnak, a lap- és könyvkiadásnak, a rádióműsorok szerkesztésének is. Gyakorló pedagógusként kezdte pályáját Merki Ferenc, az Eszéki Pedagógiai Intézet egykori szakfelügyelője, aki egymagában is sorsdöntő szerepet játszott a horvátországi magyar oktatás

megszervezésében, Pataky András, az elismert történetíró, számos könyv szerzője, Troszt Sándor, aki hosszú éveken át lelkiismeretesen végezte a Horvátországi Magyarok Szövetségének titkári teendőit, s mindnek előtt a Vörösmarton tevékenykedő Baranyai Júlia, „akinek műveltsége kisugárzott környezetére”, s aki **Vízbe vesző nyomokon** című könyvében állított feledhetetlen érvényű emléket a Drávaszögnek. Merki Laura reá, és az általa alapított Vörösmarti Tájékozásra emlékezve szögezte le: „a 60-as években élte iskolánk és falunk a virágkorát. Jó tanárok oktattak, jó tanulók kerültek ki tőlünk, neves emberek látogattak hozzánk.”

A tanítói és tanári visszaemlékezések sora idézi meg a horvátországi magyar oktatás fénykorát, a második világháború utáni újjászervezés idejét, amikor a közösség tele volt lelkesedéssel és tettvágygal. Kedves László, aki 1948-ban Keskenyerdőn kezdte tanítói pályafutását, a következőket idézte fel: „Abban az időben 70 diákom volt a magyar tagozatban. Hét osztályt tanítottam egy tagozatban. Hosszú padok álltak a tornateremben, egy padba 5 gyerek fért. (...) A feleségem várdaróci, (...) ahol 1951-ben kaptam tanítói munkahelyet. Itt is 70 diákom volt, de ketten taníthattunk. (...) Hamarosan a harmadik műszakot is vállalnom kellett, mert a kolléganő, szülési szabadságra ment, és nekem kellett helyettesíteni. Sokat dolgoztam, mert ott 200 diákom volt.”²⁰ Siladiné Major Mária 1949. november 3-án érkezett Batinára, ahol akkoriban négy alsó és két felső kombinált tagozaton négy tanító tanított. „Abban az időben 230–240 diák járt iskolába” – emlékezett 2001-ben a nyugdíjas tanárnő. Szloboda Katalin emlékeiből felidézte: 1958-ban „negyven diákot tanítottam két tagozatban, az I-II. és a III-IV. osztályban. Azért mondom, hogy sok volt a diák, mert ma nincs Szentlászlón magyar tagozat.”²¹ De nem kevésbé elszomorítóak Lebár Márta tanítónő emlékei sem: „Kórógyra 1947-ben jöttem, a Szabadkai Tanítóképző befejezése után. (...) nem emlékszem pontosan, de körülbelül száz tanuló volt a négy alsó tagozaton, és én egyedül tanítottam őket. (...) Szerencsére 1948-ban jött Lebár Lajos a murántúli Lendva környékéről. (...) Nagyon elszomorít az, ha az utcán a kórógyi gyerekek egymás közt horvátul beszélnek. Ha egy nép elveszíti nyelvét, hagyományait, akkor nincs nagy jövője. Beolvad a környezetébe, és tíz-húsz év múlva elvész. (...) Hallom, hogy a szülő nehezen beszél a horvát nyelvet, de gyermekével nem magyarul érti meg magát.”²² Lebár Márta halkan jegyezte meg, 2001-ben Kórógyon már csak hat magyar diák tanult az anyanyelvén. Zima Anna férjével, Zima Imrével

Sepsén kezdte a pályáját 1952 októberében. „Nekem akkor az első osztályban 15, a harmadikban 24 tanuló volt – emlékezett a tanítónő. – Most tudtommal, összesen nincs 40 diák. Elfogyunk.” Még Bocskoros Sándor is azt mondta az 1956-1957-es tanévről, a pályakezdésének első esztendejéről: körülbelül „90 diák járt mind a nyolc osztályba. Az alsó tagozatokban többen voltak, kb. 60-an, most (2000-2001-ben – M. F.) talán 10-15 diák ül a négy alsó tagozatban. Rohamosan csökken a diákok száma a háborútól máig, és sajnos, nemcsak Darócon. Emlékszem arra az iskolaévre, amikor csak az első osztályba 18 diák iratkozott.”²³ Ahogyan fogyatkozott a Drávaszög magyarsága, hatványozott gyorsasággal fogyott a magyarul tanuló diákok száma is. Ha megroppan egy közösség életereje, akkor a fizikai törvényeknek megfelelően felgyorsul a kohéziós erő erodálódása is.

Álljon itt egy adat a horvátországi magyar oktatási intézmények, valamint tanulók számának alakulásáról az utolsó „békeévből” az 1989/90-es tanévből.

Intézménytípus	Intézmények száma, db	Tanulók száma, fő
Óvodák	10	234
Általános iskolák	11	661
Középiskolák	1	149
Anyanyelvűvel intézmények	19	1.008
Összesen	41	2.502

Az 1989-1990-es tanévben a horvátországi magyar oktatási intézményekben a 2.502 magyarul tanuló, vagy tanulni vágyó diákot összesen 134 pedagógus oktatta.²⁴

Különösen sikeres volt a drávaszögi magyar középiskolai oktatás megszervezése. 1968-ban – az akkori jugoszláv oktatási reform nyújtotta lehetőségekkel élve – Pélmonostoron Major István és Szloboda János pedagógusok vezetésével egy héttagú bizottság kidolgozta egy középfokú oktatási intézmény létrehozásának tervét, melynek elfogadása után létrejött a Középiskolai Szakirányú Központ, amelyben már kétnyelvű osztályok is működtek. A szakmai képzést biztosító középiskolához 1973-ban külön irányzatként csatlakozott az addig önálló pélmonostori fiúgimnázium, és ekkor lehetőség nyílt a gimnáziumi magyar osztály megnyitására is. Ekkor számos nyugat-bácskai magyar diák is a drávaszögi magyar iskolában tanult. „A 80-as években a

Vajdaságból (Bezdán, Bácskertes, Szilágyi, Apatin) is akadnak tanulók, mivel Zomborban és környékén kevés lehetőség volt a környékbeli magyar diákoknak a magyar nyelvű középiskolai oktatásra. 1990-ben már ők tették ki az össztanulólétszám 30 %-át.”²³ Kiss Piroska történelemtanár, pedagógiai szaktanácsos Tausz Imre kérdésére elmondta: „Közvetlenül a háború előtt már kezünkben volt az engedély a tiszta magyar tagozatok megnyitására, de ez az ismert okokból nem valósult meg, illetve mégis, csak nem Pélmonostoron, hanem az eszéki Oktatási Központban. Tehát csak a háború után valósult meg az, amit a hetvenes-nyolcvanas években megálmodtunk.”²⁶

A szerb agresszió ezt a lendületes fejlődést törte meg 1991-ben. A háború következtében a Drávaszögből Magyarországra menekült diákok számára menekültiskolákat szerveztek, ahol 1996-ig igen mostoha körülmények közepette folyt az oktatás. A megszállt terület magyar falvaiban – némi módosítással – megmaradt a magyar oktatás; nyolcosztályos központi iskolává vonták össze a laskói és a vörösmarti iskolát, Várdarócon, Kopácson, Sepsén és Csúzán pedig négyosztályos iskola működött. Csúzán és Vörösmarton megmaradtak az óvodai csoportok is. Mindezek ellenére drámai volt a tanulók létszámának a csökkenése. A laskói iskolában – ahová a várdaróci és a kopácsi iskola is tartozott – 72 %-os volt a fogyatkozás, a vörösmarti iskolában 50 %-os, az újbezdániban pedig több mint 70 %-os. A megszállás éve alatt a Drávaszögben maradt pedagógusoknak semmilyen kapcsolatuk nem volt a zágrábi központú horvát oktatási intézményekkel, egyedül a vajdasági magyarokkal volt – a szerb hatalom által szigorúan lehatárolt – kapcsolata.

Az oktatás újjászervezése

A Drávaszög és Kelet-Szlavónia felszabadulását követően az iskolákban az 1997-1998-as tanévtől ismét horvát program szerint szervezték újjá az oktatást. Horvátország területén ekkor csak két önálló nyolcosztályos magyar általános iskola működött Vörösmarton és Laskón, 232 tanuló és 20 pedagógus részvételével. Az 1998–1999-es tanévtől 2 tanítóval és 11 gyermekkel a kórógyi magyar általános iskola is megkezdhette munkáját. Az 1999–2000-es tanévben a vörösmarti iskolaközpontba összesen 146, a laskói iskolaközpontba 99 gyermek járt. A drávaszögi általános iskolákban ekkor már 65 magyar pedagógus foglalkozott a diákokkal. 2000-ben a Drávaszögben 395 magyar diák kezdte a tanévet²⁷, 2001-ben 394, 2002-ben 396²⁸, 2003-ban 383, a 2004–2005-ös

tanévben pedig 366-an tanultak összesen, 17-tel ismét kevesebben.²⁹ 2004-ben fordult elő először, hogy az általános iskola nyolc osztálya után a szülők tömegesen nem taníttatták tovább gyermekeiket. A jelenség oka, hogy nincs pénz a taníttatásra. A tanév elején Keresztes Árpád, a laskói általános iskola igazgatója a következőket nyilatkozta az Új Magyar Képes Újságban: „Minden igyekezetünk ellenére az utóbbi években Laskóról, Várdarócról és Kopácscról egyre több elsőst írtak szüleik a bellyei horvát tannyelvű általános iskolába, és ennek következményeként a laskói iskola diákjainak létszáma 86-ra csökkent, noha 2003-ban még 114 tanulóval dolgoztunk. A kopácsi tagozatra három éve egyetlen elsőst sem írtak be, pedig minden évben volt a településnek egy-két kisiskolása, akik Bellyén kezdték meg tanulmányaikat horvát nyelven.”

Az átfogó társadalmi újjáépítés keretében 1997. április első napjaiban Eszéken sor került a Magyar Oktatási és Művelődési Központ alapkövetésére, amely 1999. szeptember 28-án kezdte meg a működését. A „teljes vertikumú” oktatási intézet munkája a horvátországi magyarság közösségi újjászerveződésével párhuzamosan, évről évre fokozatosan teljesedett ki. A 2000–2001-es tanévben az általános iskolai oktatás nyolc osztályában összesen 27 tanuló kezdte az évet. Középiskolai szinten első alkalommal indítottak három iskolatípust: a gimnázium négy osztályában 36, a kereskedelmi és bolti előadói szakoktatás első osztályában 8, a közgazdasági szakoktatás első osztályában pedig 15 diák iratkozott. A pélmonostori középiskolai kihelyezett tagozat autószerelői-géplakatosi szakán 10 tanuló sajátíthatja el a szakmai ismereteket.

A 2005–2006-os tanévben az eszéki Magyar Oktatási és Művelődési Központban 50 óvoda, 36 általános iskolás és 76 középiskolás – összesen 162 tanuló – kezdte a tanévet. A vörösmarti nyolc osztályos általános iskolában 180, a laskói nyolc osztályos általános iskolában pedig 86 tanuló folytatja a tanulmányait. Kórógyon – ahol közel tíz éves késéssel kezdték el a háborúban súlyosan megrongált iskolaépület felújítását – 14 diák tanult magyar nyelven. A Drávaszögben és Szlavóniában tehát 442 magyar diák kezdte a tanévet. Szomorú tény viszont, hogy a kopácsi és a karancsi négyosztályos magyar tagozat megszűnt. Ezzel a magyar oktatás olyan pozíciókat veszített, amelyeket módfelett nehéz lesz újra megszerezni. A 2006–2007-es tanévben magyarul tanulók létszámára vonatkozóan igen szűkszavú jelentést tettek közzé, ami szerint a diákok létszáma az előző tanévhez képest jelentősen nem változott.

Csapó Nándor pedagógus 2006 októberében így foglalta össze az oktatási központ elmúlt nyolc évének eredményeit: „Első végzőseink 2001-ben érettségiztek (...), csak négyen voltak, és mindannyian Magyarországon folytatták felsőfokú tanulmányaikat, s ők a mi első diplomásaink. Velük együtt a mögöttünk hagyott tanév végéig 6 évfolyamon 46 (általános) gimnáziumot végzett tanulót »produkáltunk«. A bolti eladók eddigi 4 évfolyamán 32-en végeztek, közgazdasági szakközépiskolánk 3 évfolyamán pedig 30-an. Összesen 108 diák végezte el a Központban a középiskolát 2001-től a mai napig. Tudomásunk szerint közülük 38-an iratkoztak egyetemre vagy főiskolára, és közülük 8-an hagyták abba tanulmányaikat (...). A horvátországi arány a beiratkozott és a diplomát szerzett egyetemisták között 3:1, ami kb. 70 %-os lemorzsolódást jelent! A ránk vonatkozó adatokból látható, hogy szinte fordított a helyzet: 78.9 %-uk folytatja, s reméljük, be is fejezi egyetemi tanulmányait.”³⁰

A hivatalos értékelések, a lapokban megjelenő hírek és a mindennapi tapasztalatok azt igazolják, hogy a Drávaszög pedagógustársadalma folytatja az elődök által járt utat: nemzedékeket nevel magyarságra és a szülőföld szeretetére. A háború tevékenységüknek csak az intézményes formáit sértette meg, elhivatottságuk – hűen az egykori oskolamesterek elszántságához és a pedagógusok 1945 utáni, első nagy nemzedékének törekvéséhez – töretlen és rendíthetetlen: kiváló fiatal tehetségek hosszú sorát bocsátja útjára. A közélet, a tájékoztatás, a művészetek és az oktatás világában ma már mindenhol jelen van a 30-35 éveseknek az a generációja, amelynek tagjai a háború üldözöttjeiként élték meg kora ifjúságukat – menekülésben élték meg az otthon hiányának keserűségét. Bennük, úgy tűnik, megsokszorozódott a cselekvési vágy, vissza szeretnék adni a Drávaszögnek a régi fényét és varázsát. Az ösztönzést erre – a szülői példamutatás mellett – elsősorban tanítóiktól, tanáraiktól és hitoktatóiktól nyertek. „Sequere Kopács! – Kövess Kopács!”, szól egykor Sztárai Mihály felszólítása. Szavainak ma is sok-sok meghallója van.

Művelődés és tájékoztatás

1945. november 1-jén jelent meg a Zágrábi Magyar Újság című hetilap, a horvátországi magyarok háború utáni első sajtóterméke, amely azonban igen rövid életűnek bizonyult. Mindössze öt száma látott napvilágot, főszerkesztőjét Walter Emilt „reakciós” és „Népfrent-ellenes” vádakkal letartóztatták és húsz év kényszermunkára ítélték.³¹ Négy év múltán a

Horvátországi Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetség 1949. november 29-én történt megalakulását a hatalom a Magyar Néplap című újság megjelentetésével ünnepelte. A havonta két alkalommal, négy oldalon 5.000 példányban megjelenő lapot Kartalija Mária szerkesztette. Az *Üdvözljük a Horvát népköztársasági magyarokat* címmel közzétett vezércikk hangsúlyozta: „A Magyar Néplap állandóan foglalkozni kíván a magyar kisebbségeket érintő ügyekkel, úgy kulturális, mint gazdasági kérdéseink megvitatásával és e téren kivívott eredményeinket kívánjuk visszatükrözni.” A lap azonban ugyancsak rövid életűnek bizonyult, utolsó, 24. száma 1950. december 30-án jelent meg.³² Helyébe a Magyar Képes Újság lépett, melynek első száma 1952. március 15-én Zágrábban látott napvilágot Kiss Flórián (Malušev Cvetko) főszerkesztésében. A szintén kéthetente megjelenő újság átlagosan 4.500-5.000 példányban jutott el az olvasókhöz. A lap szerkesztősége és kiadója idővel átkerült Eszékre, a nyolcvanas években Tausz Imre főszerkesztésével átalakult hetilappá. Őt Csörgits József követte a lap élén. 1991-től, a háború kitörésének pillanatától bizonytalanná vált a lap megjelenése, s ellehetetlenült a szerkesztői munka is. 1996 áprilisától immár Új Magyar Képes Újság címen jelenik meg. 1998-ban a HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft. vette át a lapot és előbb Pasza Árpád, majd Kriják Kriszta szerkesztésében magas színvonalon nyújt tájékoztatást a horvátországi magyarság számára. A HunCro évente 1-2, tartalmában gazdag, kivitelezésében szép könyvet is megjelentet. A Magyar Napló a Magyar Egyesületek Szövetsége elnevezésű kulturális érdekképviseleti szervezet hetente megjelenő sajtóorgánuma, Csörgits József pedig alkalmanként előbb Életfa, majd Gyepű címen jelentet meg irodalmi jellegű sajtókiadványt.

A színvonalasabb, tudományos igényű tájékoztatás szükségességét szem előtt tartva, a HunCro 1994 januárjától rendszeresen megjelenteti a Horvátországi Magyarság című folyóiratát. A kezdetben Lábadí Károly, 2002 novemberétől pedig Andócsi János szerkesztette lap – az irodalom mellett – történelmi, helytörténeti, szociográfiai és népismereti tanulmányok közlésével serkenti a horvátországi magyar tudományos kutatásokat. Drávaszögi Rovátkák címmel 1993-tól rendszeresen megjelenik a HMDK évkönyve is.

Az Eszéki Rádió megalakulásának első napján, 1945. április 15-én már szolgáltatott magyar híreket. A folyamatos magyar műsor csak később indult meg, akkor is változó rendszerességgel, Borenich Hugó szerkesztői irányításával. 1954-től már napi 15

perces hírműsort sugároztak magyar nyelven.³³ A körülmények az indulás éveitől képest nem sokat változtak. Az Eszéki Rádió ma naponta mindösszesen 30 perces magyar adást sugároz, amely főleg hírműsorokból áll. Jogos igény mutatkozik a szerkesztőség önállóságának megteremtésére, annál is inkább, mert – látható – fél évszázad elmúltával sem történt lényeges előrelépés. Magyar nyelvű TV-adással a horvátországi magyarság nem rendelkezik, számukra heti 30 percen az eszéki Szlavón Televízió biztosít megjelenési lehetőséget. A Drávataj magazin jellegű műsor, melyben az aktuális kulturális eseményekről tájékoztatnak, horvátországi magyar emberekkel készítenek riportokat, és feldolgozzák a magyarságot érintő egyéb kérdéseket is. Szerkesztőinek szoros kapcsolata van a Duna Televízióval.

2003. szeptember végén az eszéki Oktatási és Művelődési Központban megalakult a Tálasi István nevét viselő hagyományőrző kör (Tálasi István etnográfus, az MTA tagja Laskón született 1910-ben). A Kör célul tűzte ki a horvátországi magyarság tárgyi és nyelvi néprajzi hagyatékának felkutatását, összegyűjtését és megőrzését, a már meglévő gyűjtemények gondozását. A megalakulás kezdeményezői elnökül Burján István néprajzost választották, aki „székfoglaló” beszédében elmondta, hogy mennyire fontos az ilyen irányú szervezett fellépés, hiszen a horvátországi magyarok már meglévő gyűjteményei gazdátlanul hanyódnak, a magántulajdonban lévő, esetleg feleslegessé váló értékes tárgyak pedig tűzre vagy a szemétdombra kerülnek. A hagyományőrző kör tevékenysége azonban a nagyközönség előtt mindmáig nem jelent meg.

A horvátországi magyarság közéleti vezetői 1997 után újjászervezték a magyar tájékoztatási intézményrendszert. Hetilap és folyóirat, valamint igényes könyvkiadása, rádió és tévéműsora a legmagasabb szinten tesz eleget a korszerű tájékoztatási igényeknek. Általuk nemcsak a Drávaszög és Szlavónia magyarsága elégítheti ki napi információéhségét, de minden kiadványukkal megszólítják a velük együtt élő horvátokat is, s erre írók, újságírók, megszólaló politikusok és közéleti személyek, pedagógusok és hagyományápolók méltán lehetnek büszkék. Hiányzik azonban a palettáról az a jelentős színfolt, amit a zágrábi székhelyű Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság képviselt.³⁴ Tevékenységük a horvátországi magyarság szociális és demográfiai helyzetének tudományos vizsgálata és a magyar-horvát történelmi és művészeti kapcsolatok felkutatása

és feldolgozása terén bontakozott ki, a megcsappant horvátországi támogatás miatt azonban mostanában kevés hír hallható róluk.

Felekezeti viszonyok és a vallásgyakorlás

Baranya és „Szlavonország” a XVI. századtól a reformáció hazájának számított, olyan jeles prédikátorok fejtették ki tevékenységüket ezen a vidéken, mint az Újlakon bibliát fordító Tamás és Bálint, majd később Veresmarty Mihály hitszónok, vagy Kákonyi Péter, hercegszöllősi jeles énekszerző. Laskó büszkén vallhatja magáénak Sztárai Mihály neves református prédikátort, Laskai Csókás Pétert, a tíz nyelvű Calepinis-szótár magyar részének szerkesztőjét, valamint Laskai Jánost, az Ezopus-mesék fordítóját. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukását követő tizenkét éves száműzetésből hazatérve, Laskón lelt menedékre Ács Gedeon, Kossuth papja, neves naplói-krónikása is. Nem meglepő tehát, hogy a Drávaszög és Szlavónia a reformáció otthonaként szerepel a magyar történelemben, felekezeti életében is mindvégig a reformáció jelenléte volt a meghatározó.³⁵

A bácskai és baranyai egységes református egyházközösség 1918 előtt a Dunamelléki Református Egyházkerülethez tartozott. 1945-től a szocialista Jugoszlávián belül a Baranya-szlavóniai Református Egyházkerület a bácsfeketehegyi (feketicsi) református püspökséghez került – amelynek élén a nagy elődökhöz méltó Ágoston Sándor püspök állt –, külön baranyai esperességgel. A kommunizmus több mint négy évtizedes története során a hívek száma egyre fogyatkozott. 1969-ben a Drávaszögben 3.022, Szlavóniában 3.102; 1991 előtt a Drávaszögben 2.463, 1993-ban pedig ugyanott már csak 1.513 református hívőt tartottak számon.

Az 1991-es szerb megszállást követően Baranyában és Kelet-Szlavóniában a hitélet gyakorlása is majdnem teljesen megbénult. A bevonuló szabadcsapatok elsőként a templomokat, a parókiákat és egyházi intézményeket rombolták le. Az 1994. október 11-i zsinati jelentés szerint a Baranyai-szlavóniai Református Egyházkerületben tizenegy településen (Vörösmarton, Csúzá, Hercegszöllösön, Sepsén, Kőn, Monostoron, Karancson, Laskón, Várdarócon, Kopácson és Bellyén) összesen 1.455 református hívő maradt. Az akkori szerb közigazgatási beosztás szerint oda tartozott még a kelet-szlavóniai Szentlászló, Kórogy és Tordinci község is. Az egyházkerületben Hájek János esperes, valamint Csáti Szabó Lajos és Csáti

Szabó Aranka lelkipásztorok végezték a lelkesítő teendőket.³⁶ A háborúban súlyosan megrongálódtak a baranyai és a szlavóniai templomok is, 1992. augusztus 20-án teljesen leégett a bellyei, 1993. január 12-én kiégett a laskói református templom. A lángok martalékává vált a régi orgona is. Kőben és Sepsén teljesen kifosztották a templomokat, Harasztiban szétlőtték a templomtornyot és a tetőt.

A drávaszögi, a szlavóniai katolikusok 1920 után a Gyakovón székelő bosznia-szerémségi püspökséghez tartoztak. Az 1940-ben készült jelentés szerint az elmúlt két évtized alatt – a reformátusokhoz hasonlóan – elképesztő méretű volt a fogyatkozás. Katolikus magyar istentiszteletet ekkor már csak négy faluban, Eszék-Felsővárosban, Berákon, Ürögön és Ójankovácon tartottak. Ehhez az egyházmegyéhez csatolták Baranyát is, ahol Kiskőszegen, Baranyakisfaludon, Darázson, Bellyén, Dárdán, Hercegszöllősen és Vörösmarton tartottak magyar nyelvű hitszónoklatot. Az egyházmegye jelentős lelkesítővel küszködött. Statisztikai kimutatások nem születtek, lévén hogy a magyar és a horvát anyanyelvű katolikus hívők közössége egybemosódott. Aksamović nacionalizmustól túlfűtött püspöksége alatt az adminisztráció is a legtöbb esetben horvát nyelven folyt. Egy 1995-ből származó jelentés szerint a szerbek által megszállt területen mindössze 26 katolikus, 16 református, 7 pravoszláv (ortodox) és 9 egyéb egyházi közösség működött. A katolikus templomokban igehirdetés csak hat településen folyt magyarul, a többi 18-ban horvát nyelven, kettőben pedig két nyelven.

Mivel a korábbi, egységes Jugoszlávián belül a drávaszögi és a kelet-szavóniai református egyházközségek a Bácskában lévő feketicsi református püspökséghez tartoztak, Horvátország felszabadítását követően létre kellett hozni az önálló horvátországi református püspökséget. A Horvátországi Református Keresztyén Egyház még a háború idején, 1993. január 30-án a szabad területen lévő Rétfaluban 30 résztvevővel megtartotta a megalakulását előkészítő zsinatot. A találkozó legfontosabb pontja az volt, hogy a résztvevők – lelkipásztorok, presbiterek és a gyülekezeti tagok – által akkor megbízott ideiglenes egyházi vezetőség az új államban a jogfolytonosság céljából az egyházat bejegyeztesse, másrészt pedig, hogy az érvényben lévő ideiglenes alkotmányt megerősítse. Az ideiglenes egyházi vezetőség, mint Zsinati Tanács megbízást kapott arra, hogy legkésőbb két éven belül hívja össze a következő zsinati ülést, és alkosson alkotmány- és szabályrendelet-tervezetet.

Még abban az évben, 1993. november 15-én Kórógy, Szentlászló, Bellye, Kopács, Várdaróc, Laskó, Hercegszőlős, Vörösmart, Sepse, Pélmonostor és Metző református gyülekezete 84 képviselőjének jelenlétében megtartotta alakuló közgyűlését a Horvátországi Református Keresztyén Egyház. Az alakuló közgyűlés egyhangúlag elfogadta és megerősítette azt a nyilatkozatot, amelyet 221 család 604 tagja írt alá, és amelyet „jegyzőkönyvbe megíratni mondatott ki”. A Nyilatkozat 1. pontjában ez olvasható: „Alulírottak azt a kívánságunkat fejezzük ki, hogy Eszék központjában legyen egy olyan helyiség, ahová eljárhatunk Református Istentiszteletre. Sokan vagyunk itt elűzöttek, akik még nem tudjuk jövőnket, de ragaszkodni kívánunk református vallásunkhoz és gyakorolni kívánjuk azt. Mivel nem tartozunk egyetlen gyülekezethez sem, azért kívánjuk, hogy számunkra legyen egy hely, ahová járhatunk és egy menekült gyülekezetet alkothatunk. K. Kettős János lelkipásztorban találtuk meg itteni lelki vezetőnket, ezért kérjük, hogy ennek a gyülekezetnek megszervezését ő végezze.” A dokumentum 8. pontja még egyértelműbben fogalmazott: a Református Elűdözöttek Egyházközsége „Egyhangúlag megválasztja K. Kettős János lelkipásztort, missziói előadót a gyülekezet lelkipásztorává, akit Lángh Endre püspök úr megbízott a gyülekezet megszervezésével.” Az egyházközség 1997-re tizenhét megszállt település híveiből 1.200 főre gyarapodott. K. Kettős János nem sokkal később így nyilatkozott: „Mi 1100 éve vagyunk itt a Kárpát-medencében és eddig senki sem tudott bennünket elpusztítani, megálltuk helyünket Isten kegyelméből. Nekünk kötelező megtartani magyarságunkat. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a magyar többet érne a másiknál. Isten előtt minden ember egyforma értékű, de mindenkinek meg kell tartania a nemzetiségét, kultúráját, hagyományait és a vallását. (...) Szeretném, ha minden szülő erre nevelné a gyermekét, hogy ő magyar, és ezt se ne szégyellje, se ne tagadja! A magyarnak szerintem magyarnak kell maradnia, és ezt mi az egyházon belül is támogatjuk. (...) Előbb, vagy utóbb vissza kell térnünk az őshonos földünkre, hogy ott éljük meg magyarságunkat, a mi kultúránkat, hagyományainkat, hitünket. Ez a legfontosabb, mert ha most elhagyjuk ezt a területet, akkor néhány száz év múlva már senki sem beszél majd arról, hogy ezt a földet valaha is magyarok lakták”

Az emlékeztető rétfalusi alakuló zsinaton megválasztott Zsinati Tanács első ülésére 1998. június 27-én került sor. A későbbi, súlyos nézeteltérések előjelének volt tekinthető, hogy számos gyülekezet kérése ellenére, az akkor már magát

püspöki hivatalnak nevező egyházi vezetőség Lángh Endrével az élen teljesen kivonta magát a református egyház újjászervezésére alakult Zsinati Tanács munkájából. Ennek ellenére az 1998. november 7-én megtartott Laskói Zsinaton a jelenlévők megerősítették az ideiglenes alkotmányt, és héttagú bizottságot neveztek ki az Alkotmányozó Zsinat összehívására. Erre 1999. június 12-én Kopácson került sor. A III. ügynevezett Alkotmányozó Zsinat résztvevői kinyilvánították, hogy Isten kegyelméből megalakult a Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház. Elfogadott Alkotmánya preambulumban leszögezi: „Kifejezésre juttatjuk azon szándékunkat, hogy az 1991 előtti egyházszervezet megszűnése miatt a Horvát Köztársaság államigazgatási rendjében is folytassuk a XVI. század óta meglévő önálló egyházközösségekből álló és együttesen is szervezett egyházi életünket.” Voltaképpen e gondolat köré szerveződött a Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház, ebből eredeztette hagyományos nemzeti jellegét is. A HMRKE-t 1999. június 23-án a horvát állami szervek bejegyezték, s ezzel a horvátországi reformátusok több mint 60 százalékát magába foglaló egyházi intézmény működése törvényessé vált.³⁷

A református egyház Alkotmányozó Zsinatán nem képviseltette magát a laskói és a kórógyi református egyházközösség, mint ahogyan a korábban felszínre került nézetkülönbségek következtében Lángh Endre református püspök sem vett részt a zsinat munkájában. Az eszéki székhelyű és horvát nyelvű református esperesség korábbi kérelmezői a magyar nemzeti jelleg hangsúlyozása elleni tiltakozás jeléül maradtak távol a kopácsi rendezvénytől. Ez azonban az egyház újjászervezése tekintetében nem jelentett különösebb gondot. 1999. augusztus 6-án Csúry István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület generális direktora beiktatta szuperintendensi tisztségébe K. Kettős János kopácsi lelkipásztort és Sója Lajos hercegszőlői gondnokot. A Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház kérelme nyomán a horvát Oktatási Minisztérium 2000. június 30-i levelében több mint húsz általános iskola számára jóváhagyta a HMRKE programja szerint összeállított hitoktatás bevezetését. A K. Kettős János szuperintendens vezette református egyházközösség 1999-et követően Református Élet címen időszaki kiadványt jelentetett meg.

Lassúbb, egyszersmind összetettebb folyamatnak látszik a katolikus egyház megújulása, lévén, hogy a katolikus Horvátországban a református egyházközösséghez hasonló „reformerejű” kezdeményezésre, megújító szándék megjelenítésére

kisebb az esély. A drávaszögi és a kelet-szlavóniai katolikus magyar közösségnek 1991-es szerb megszállást követően nem volt katolikus plébánosa. Az 1997-ben megkezdett „békés reintegrációs folyamat” során vált lehetővé, hogy Varga Gyula djakovói lelkipásztor alkalmanként magyar nyelven tartson istentiszteletet a drávaszögi magyar katolikus hívők számára. 2002-ben Beer Gergely személyében Vörösmart katolikus hívei új plébánost kaptak.

Gazdasági élet

Az 1991-ben bekövetkezett szerb agresszió és az azt követő fél évtizedes megszállás teljes mértékben tönkretette az ipari és a mezőgazdasági infrastruktúrát. Horvátországnak a háború összesen 27 milliárd kuna kimutatható anyagi kárt okozott, Baranya és Kelet-Szlavónia területén pedig 13 milliárd kuna összegű kár keletkezett. Ez azonban csak az infrastruktúrában elszenvedett pusztítás összege, a termelés kiesés nagyságát talán felbecsülni sem lehet. A Drávaszög gettósítását követően a megszállt területen élő lakosság kizárólag a saját szükségletei kielégítésére termelt, így nem csoda, hogy a virágzó konyhakertészet, a messze földön híres szőlő- és bortermelés és a mezőgazdasági növényeknek a nagyipari termesztése teljes mértékben megszűnt. A pusztítás oly iszonyatos méretű volt, hogy a terület 1997-es esztendő utáni „békés reintegrációját” követően mindmáig nem sikerült a mezőgazdasági termelést az 1991 előtti szintre fejleszteni.

A 2000. év végén készített első kimutatások szerint Baranyában sokkal rosszabb volt a gazdasági helyzet, mint a Horvát Köztársaság más vidékein. A munkanélküliség a bellyei járásban (Laskón, Kopácson és Várdarócon) 28%-os, a Hercegszöllősiben (Vörösmarton, Csúzán, Sepsén, Karancson és Köben) pedig több mint 40 %-os volt. A bellyei járásban közel 7.000 a lakosság, és 2.200 a háztartások száma. Nemzetiség szerint a következőképpen oszlik meg: 3.620 horvát, 3.000 magyar, 300 szerb és 80 egyéb nemzetiségű. A hercegszöllői járás területén 6.848 a lakosok és 853 a háztartások száma. Nemzetiségi összetétele: 1.308 (27,49 %) horvát, 2.222 (46,70 %) magyar, 1.072 (22,53 %) szerb és 156 (3,28 %) az egyéb nemzetiségűek száma. Közülük mindössze 476 a járás területén létesített munkaviszonyban lévők száma (az ingázókról nem készült kimutatás), 761-en munkanélküliek. E kimutatás szerint a Drávaszögben 2.047 embernek van valamilyen jövedelme.³⁸ A Horvát Munkaközvetítő Intézet regionális hivatalának adatai szerint 2004 végén Eszék–Baranya megyében csaknem 35 ezer munkanélkülit tartottak nyilván, ami

1,8 %-kal több a megelőző év azonos időszakában regisztrált adatnál.

A zágrábi statisztikai hivatal szerint 2002-ben 23,3 százalékos munkanélküliséget mértek, ami természetesen megyénként, regionként változó. 2001 decemberében és 2002 januárjában Baranyában a munkanélküliek száma megdöntött minden korábbi rekordot. Az aktív lakosság mintegy 70 százaléka munkanélküli volt. Ami annyit jelent, hogy tíz munkaképes emberből csak három dolgozott. A legutóbbi népszámlálás szerint Baranyának 40.000 lakosa van. Ebből 7.000 a nyugdíjas, és mindössze 5.500 a munkaviszonyban lévő. A szociális hivatal 1.700 munkaképes lakosnak fizetett havi juttatást. A munkanélküliek között több mint 200 főiskolai és egyetemi végzettséggel rendelkező fiatal is volt. Ezért a fiatalok közül a háború befejezését követően sokan nem jönnek vissza Baranyába. Vannak olyan települések is, ahol elképesztő méreteket öltött az „előregedés”, alig van fiatal, és felére csökkent a lakosság száma. A helyzet négy év múltán vajmi keveset változott.

A bellyei uradalom a térség XX. századi történelmében nagy szerepet játszott, mindenkor megélhetési lehetőséget biztosított a lakosoknak, sok száz, sok ezer zsellér és napszámos család számára az egyetlen pénzszerzési lehetőséget jelentette. A XIX-XX. század fordulóján 109.010 katasztrális hold és 740 négyszögöl nagyságú területen folyt a gazdálkodás. 1945-től, a kollektivizálás során kialakított Bellyei Mezőgazdasági Kombinát igazi mintagazdaságként működött, egyike volt az ország legnagyobb gabonatermelő és élelmiszer-feldolgozóipari létesítményeinek. „1984-ben a mezőgazdasági-ipari kombinát 38.404 hektár földön gazdálkodott, azaz a Duna és a Dráva összességében elterülő összes földterület 62 százaléka felett rendelkezett.”³⁹ S bár a drávaszögi magyarság számára munkalehetőséget biztosított, ugyanakkor messzi vidékekről is felszippantotta a munkaerőt, ami az etnikai arányok további romlásához vezetett. A korszerű, magas színvonalat biztosító mezőgazdasági és ipari kombinát jelentette az urbanizálódás lehetőségét a térségben, vele egy időben létezett, virágzott a sok évszázados múltra és gazdag hagyományokra visszatekintő drávai, dunai és kopácsi halászat. A halászó életforma, s a vele együtt járó vízgazdálkodás (az árterület kihasználása, a nád és a gyékénytermelés), az erdészet és a kendertermelés az archaikus társadalmi viszonyok kései továbbélését is biztosította, olyannyira, hogy sikerült megőrizni a hagyományos népelet legősibb elemeit is.

A háború és a megszállás évei azonban teljesen

ellehetetlenítette a kombinát működését, olyannyira, hogy Horvátország gazdasági vezetőinek mindmáig nem sikerült gazdaságossá tenni annak működését. A 2004. esztendő első hat hónapjában a Bellyei Mezőgazdasági Birtok 41,47 százalékos veszteséget „termelt”. Tekintettel a 2003. év hasonló időszakához – amikor 19,32 százalék volt a vesztesége – ez 114,5 százalékos növekedést jelentett. A helyzet tarthatatlanságára való tekintettel Zágrábban a kormány a bellyei mezőgazdasági és ipari kombinát privatizálásáról döntött, s ezzel a válságkezelés hosszú folyamatát indította el. Mindenki számára egyértelmű, hogy a Bellyei Mezőgazdasági Birtok át- illetve újjászervezése, annak korszerű működtetése az egész Drávaszög számára kulcsfontosságú kérdés.

A 2006. év gazdasági helyzetelemzése sem mutatnak a drávaszögi magyarság tekintetében lényeges változást. A zágrábi statisztikai hivatal szerint Horvátországban ugyan az év első felében 16 százalékos volt a munkanélküliségi ráta – tíz éve nem volt ilyen alacsony –, de a Baranya-háromszögben vannak olyan járások, ahol bőven ötven százalék fölött van a munkanélküliek aránya. Az országban a legszegényebb megye Vukovár-Szerém, de Eszék-Baranya megye és az összes többi közép-horvátországi megye is jóval Zágráb és a tengerparti megyék mögött kullog. Mivel magyarázható ez a szomorú helyzet? A szakemberek szerint a rossz gazdasági szerkezetnek, a hosszú idő óta veszteséges mezőgazdaságnak erre a területre való koncentrálódásának, a régi rendszerből maradt nagyobb vállalatok átstrukturáltságának (közismert a Bellye Rt. körüli hercehurca, a békés reintegráció kezdete óta tartó korszerűsítési próbálkozások sorozata, a menedzsment szerencsétlenkedései, az ún. privatizációs folyamatok során), valamint az utolsó, de nem elhanyagolható szempontnak, hogy a háború ezeken a területeken okozta a legtöbb kárt.⁴⁰

Kisebbségi jogok

A felszabadulást követően a közel hét évig megszállt horvát területek újjáépítése lassan, számtalan nehézséggel küszködve 1997-ben megkezdődött. A háború következményei felszámolásával és a politikai élet polgári értelemben történő konszolidálásával egyidőben Horvátországban megkezdődött az új állam zavartalan működését biztosító törvényalkotási folyamat is, melyeken belül különös figyelmet szenteltek a horvátországi kisebbségek jogainak maradéktalan biztosításának.

Az 1998. január elsejétől hatályos, 2000-ben

módosított horvát alkotmány néven nevezi, és államalkotó tényezőként ismeri el (más autochton kisebbségekkel együtt) a magyar kisebbségi közösséget. 2002. december 13-án a horvát Szábor elfogadta a Nemzeti Kisebbségek Jogairól szóló, alkotmányerejű kisebbségi törvényt, amely – egyebek mellett – lehetővé teszi a kisebbségi önkormányzatok létrehozását is. A kisebbségi önkormányzati választásokra 2003. május 18-án került sor. Az új horvát kisebbségi törvény alapján új helyzet jött létre. Egyrészt azért, mert a korábban megválasztott települési, járási és megyei önkormányzati képviselő-testületek – a kisebbségek arányától függően – kötelező jelleggel újabb kisebbségi képviselőkkel bővültek, másrészt a kisebbségek megyei, városi és járási szinten megválasztották a kisebbségi önkormányzataikat, amelyeknek komoly befolyásuk lesz a kisebbségekkel kapcsolatos döntésekre.

A kisebbségi választásokat követően azokban a járásokban, ahol valamely kisebbség számaránya meghaladja a 1,5%-ot, azokban a városokban, ahol számuk legalább 200 fő, valamint azokban a megyékben (régiókban), illetve nagyvárosokban, ahol számuk több mint 500 fő, az adott kisebbség Nemzeti Kisebbségi Bizottságot választottak. A járási Bizottság 10 fős, a városi 15, míg a megyei szintű 25 főt számlál. Azokon a településeken, ahol valamely kisebbség legalább 100 tagja él, Nemzeti Kisebbségi Képviselőt (a kisebbségek képviselőjét ellátó személyt) választottak. A jelölteket a testületekbe, illetve képviselőnek a kisebbségi egyesületek, szervezetek, illetve kisebbségi állampolgári csoportok állították: a járásokban 20 főt, városokban 30 főt, megyében 50 főt.

A törvény alapján megalakult az országos hatáskörű Nemzeti Kisebbségi Tanács, amely a nemzeti kisebbségeknek a horvát közéletben való egyenjogú részvételét hivatott biztosítani. A Tanács őrködik a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesülése felett. Együttműködik az illetékes állami testületekkel, önkormányzatokkal, a Nemzeti Kisebbségi Bizottságokkal, a kisebbségi egyesületekkel. A Tanács együttműködik továbbá a nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel, valamint a kisebbségek anyaországainak intézményeivel. A Tanács tevékenységét az állami költségvetés finanszírozza. A Tanácsnak joga és kötelessége kezdeményezni az állami szerveknél a nemzeti kisebbségek számára fontos kérdések, valamint az alkotmányerejű törvény végrehajtásával kapcsolatos kérdések megtárgyalását, intézkedéseket kezdeményezhet a kisebbségek helyzetének javítása érdekében, véleményt mondhat és javaslatokat tehet a közmédiának a kisebbségi

műsorokkal kapcsolatban, gazdasági, szociális és más intézkedéseket kezdeményezhet a hagyományosan, vagy nagy számban kisebbségek lakta területekre vonatkozóan, valamint – a saját munkáját elősegítendő – tájékoztatást és jelentéseket kérhet az állami és önkormányzati szervektől. A Tanácsnak tagjai a Szábor kisebbségi képviselői is (5-8 fő), elnökét és két alelnökét a tagok közül a Kormány nevezi ki.

A horvát Szábor 2000 májusában elfogadta nemzetiségi oktatási törvény és a kisebbségi nyelvek egyenrangúságáról szóló alkotmányerejű törvényt, amely helyi önkormányzati és járási szinten biztosítja a magyar kisebbségek anyanyelvének a közigazgatásban történő szabad használatát.

A horvátországi magyarság számára sorskérdés a Magyarországgal történő kapcsolattartás lehetőségének a biztosítása. Antall József kormánya – felismerve a háború jelentette veszélyeket – a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek anyaországához fűződő kapcsolatainak rendezése keretében különös hangsúlyt fektetett az új horvát állam magyarsága sorsának rendezésére. Magyar kezdeményezésre a Horvát Köztársaság 1991. december 15-én csatlakozott a Magyar-Ukrán Kisebbségvédelmi Nyilatkozathoz, ezzel egy időben született meg a horvátországi kisebbségvédelmi törvény is. 1992. december 16-án aláírták a Magyar-Horvát Alapszerződést, melynek 17. pontja kimondja: „A Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezésre juttassák, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akarata ellenére asszimilációra kényszerítene. Joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják (...). Joguk van ahhoz, hogy emberi jogaikat és alapvető szabadságjogaikat teljes mértékben és hatékonyan, mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják.”

Ennek szellemében 1995. április 5-én Eszéken aláírták a Magyar-Horvát Kisebbségvédelmi Egyezményt⁴¹, ezt követően ugyanazon év októberében megalakult a Magyar-Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság. A Kisebbségvédelmi Egyezmény 1. pontja leszögezi: „A Szerződő Felek biztosítják a kisebbségek számára a kultúra, a nyelv, a vallás és a magyar, illetve a horvát identitás megőrzését. Ennek érdekében a kétoldalú gazdasági együttműködés, a regionális fejlesztés, a kisebbségi képviselő, az oktatás, a kultúra, a tömegtájékoztatás,

a kiadó- és tudományos-kutatási tevékenység, a jogalkotás, valamint a közművelődés egyéb területein olyan megfelelő intézkedéseket és mechanizmusokat hoznak létre és valósítanak meg, amelyek elősegítik a kisebbségek sokoldalú fejlődését.” A Kisebbségi Vegyes Bizottság évente egyszer ülésezik, feladata figyelemmel kíséreni a magyar illetve a horvát kisebbség sorsának alakulását. A KVB VIII. ülésére 2006. május 26-án Budapesten került sor.

Remények

A horvátországi magyarság társadalmi és politikai vezetői, érdekképviselői szervezete, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége a háború minden szörnyűsége és megpróbáltatása után hatalmas erőfeszítéseket tesz az élet újjászervezésére. Újjászervezte az anyanyelvű oktatást, korábban soha nem tapasztalt szintre emelte a lap és a könyvkiadást, az anyanyelvű tájékoztatást, és az elvárt szinten és formában szervezte meg az anyaországi intézményekkel a kapcsolatokat. Ehhez járul még a Horvát Köztársaság széles körű jogbiztonsága, mely a területén élő kisebbségek számára is a legteljesebb állampolgári és emberi jogokat biztosítja. Ezzel szemben nincsenek hasonló eredmények a gazdasági élet területén, ami határozott aggodalomra ad okot. A mindennapi megélhetési gondoknak tulajdonítható, hogy a demográfiai adatok felettébb elszomorítóak, a legkevésbé sem adnak okot a derűlátásra. A ma is félig romokban heverő gazdasági élet nyújtotta szerény lehetőségek, a kétségbeejtően magas munkanélküliség, a megállíthatatlan asszimiláció, és

az elvándorlás (vagy vissza nem térés), a népességszaporulat korábban alig tapasztalt visszafogottsága – megannyi tényező, ami a drávaszögi magyarság számára módfelett megnehezíti a hazatalálást és az otthonteremtést.

A drávaszögi és a szlavóniai magyarság egy évszázad keserű tapasztalataival a birtokában másfél évtizede a puszta fennmaradásért vívja elszánt és elkeseredett küzdelmét. Menekültként vagy gettóba zárva, otthoni bujdosásban, vagy távoli hazavágyódásban keresi az otthonteremtés új és új lehetőségeit, mert makacsul és eltántoríthatatlanul ragaszkodik a szülőföldjéhez, a táj hagyományaihoz, mindenek előtt azonban magyarságához és az anyanyelvéhez. Az archaikus táj jellege, amelynek Penavin Olga **A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)** című könyvében – valamint a háromkötetes szlavóniai tájszótárában – állított emléket, amelynek Lábadi Károly sok-sok kötetet szentelt, alapvetően megváltozott, a háború következtében jelentős mértékben eltűnt. Félő, hogy a drávaszögi és szlavóniai tisztaszobák és parasztudvarok már csak történelmi emlékeké válnak. Egy, a száműzetésből visszatért középiskolás fiú jegyezte be naplójába: „Hittem és vártam a megoldást, de sajnos, egyértelműen ki kell mondanom, a ma elem táruló kép nem csillapítja aggodalmamat.”⁴² A Drávaszögért rajongók derűje és reménye azonban olthatatlan. A Drávaszögnek lennie kell ahhoz, hogy a magyar világ kerek egész, sérthetetlen és kikezdzhetetlen maradjon.

Irodalom:

- A kulturális autonómia Horvátországban – Interjú Bela Tonkovičtyal, a VHDSZ elnökével;** Horvátországi Magyarság, 1994. augusztus, 8. szám
- Alkotmányos Törvény az emberi jogokról és szabadságjogokról és az etnikai és nemzeti közösségek vagy kisebbségek jogairól a Horvát Köztársaságban;** Zágráb, 1991. december 4. (Kézirat)
- Arday Lajos: **A horvátországi magyarok története;** In: **Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből;** Szerkesztette Arday Lajos. Közép-Európai Intézet – Teleki László Alapítvány, Budapest 1994, 199 p.
- Arday Lajos: **Az északnyugat-horvátországi szórványokról;** In: **Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből,** i. m.
- Baranyai Júlia: **Vízbe vesző nyomokon – Fejezetek a Drávaszög történetéből;** Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1977, 361 p.
- Baráth Árpád, dr.: **A magyar kisebbség veszteségei a horvátországi háborúban;** Zágráb – Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, 1997, s. p. [37] kézirat gyanánt
- Bognár András: **A baranyai lakosság etnikai összetételének változása;** In: **Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből,** i. m.
- Botlik József: **Végveszélyben a Drávaszögi magyarság;** Erdélyi Magyarság, Budapest (1992), 12. szám
- Éger György: **A Drávaszög demográfiai, etnikai, vallási jellemzői a népszámlálások tükrében;** In: **Régió, etnikum, vallás – Demográfiai és településtörténeti tanulmányok;** Anonymus. Budapest 1993, 9-43. p.
- Faragó Ferenc: **A horvátországi magyarság oktatásügye 1945-1995;** Eszék – HunCro, 1998, 99 + 17 p.
- Faragó Ferenc: **Magyar nyelvű oktatás a Horvát Szocialista Köztársaság területén;** HMSZ Évkönyv 8-9., Eszék 1986-1987, 120-132. p.
- Gyurgyik László – Sebők László: **Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002;** Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003
- Gyurok János: **Jugoszláviai menekültek Magyarországon;** Régió 1994. 4. szám, 50-65. p.
- Haas Mihály: **Baranya földrajzi, statistikai és történeti tekintetben;** Pécs 1845, 374 p.
- Hajek János: **Baranya-szavóniai esperes jelentése;** Feketics – Református Évkönyv 1997, 39-44. p.
- Horváth László: **Érvek és adatok a horvátországi magyarok képviseléséhez;** Horvátországi Magyarság, 1995. október, 10. szám

- Jóó Tibor: **Beszélgetés Kettős János református lelkéssel, a Délvidéki Magyar Református Menekült Misszió utazó titkárával**; Horvátországi Magyarság, 1994. február-március 2-3. szám
- Kalapis Rókus: **Horvátországi magyar művelődési egyesületek – Madjarska kulturna društva u Hrvatskoj**; Magyar Egyesületek Szövetsége, [Zagreb] 2003, 200 p.
- Katona Imre: **Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... – Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór**; Eszék – HunCro, 1996, 213 p.
- Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: **Magyarok a határainkon túl – A Kárpát-medencében**; Tankönyvkiadó, Budapest 1992
- Kocsis Károly: **A határmenti fekvés hatása a magyarországi és a horvátországi Baranya kisebbségi településeire**; Régió, 1992. 1. szám, 153–174. p.
- Kórógy**; Összeállította Kell József. HMDK, Zágráb 1994, 48 p.
- Lábadai Károly: **Magyarlakta települések Horvátországban**; In: **Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből**, i. m.
- Lábadai Károly: **Kopácsi vízi élet**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1987, 150 p.
- Lábadai Károly: **Kopács, a víz melletti falu**; Budapest 1994, 638 p.
- Lábadai Károly: **Drávaszögi ábécé – Néprajzi és folklór tájlexikon**; 1996, 520 p.
- Lábadai Károly: **Istenek hajlékai a Drávaszögben**; Budapest, 1994
- Lábadai Károly: **Oskolák a régi Drávaszögben**; Pannónia Könyvek, Pécs, 1993, 129 p.
- Lábadai Károly: **Laskaik**; Laskó, 1983, 59 p.
- Lábadai Károly: **Istenek népei a Drávaszögben**; Eszék, 2000, 587 p.
- Lábadai Károly: **Laskó**; Budapest, é. n., 173 p.
- Lábadai Károly: **Szétszórásban – A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998**; Budapest-Zágráb, Timp Kiadó – MESZ, 2004, 678 p.
- Madar Ilona: **A szlavóniai magyar református falvakról**; Horvátországi Magyarság, 1995. július, 7. szám
- Merki Ferenc: **A Horvát Szocialista Köztársaság magyar nemzetiségi iskolahálózatának fejlődése 1968-1984**; HMSZ Évkönyv 6., Eszék, 1984, 63-107. p.
- Merki Ferenc: **Magyar tannyelvű oktatási intézmények a Horvát Szocialista Köztársaságban**; HMSZ Évkönyv 2., Eszék, 1980, 109-149. p.
- Népkör 1946-1996**; Osijek, 1996, 58 p.
- Pataky András: **Baranya titkokat rejtető földrajzi nevei**; Újvidék – Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, 1992, 78 p.
- Penavin Olga: **A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)**; Forum Könyvkiadó – A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék 1981, 224 p.
- Penavin Olga: **Szavóniai (kórógyi) szótár I-III**; Forum – Újvidék, I. kötet é. n. [1965], 413 p. – II. kötet 1975, 391 p. – III. kötet 1978, 285 p.
- (K)**
- Sebők László: **A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében**; Régió 1992. 3. szám, 118-134. p.
- Sokcsevits D. – Szilágyi I. – Szilágyi K.: **Déli szomszédaink**; Budapest – Bereményi Könyvkiadó, 1994, 355 p.
- Szentlászló**; összeállította Kelemen Dávid; Eszék – HunCro, 1997, 44 + 20 p.
- Tausz Imre: **40 év népem szolgálatában**; Eszék – HunCro, 2001, 161 p.
- Tóth Lajos, dr.: **Oktatásunk évszázadai**; HMSZ Évkönyv 1., Eszék, 1979, 79-85. p.
- Tóth Lajos, dr.: **Kopácsi tanítóskodásom emlékei**; Horvátországi Magyarság, 1995. március-június, 3-6. szám (négy folytatásban)
- Tóth Lajos: **Letűnt világok tanúja – A kisebbségi sors sodrásaiban**; Budapest – Püski, 1999, 192 p.
- Troszt Sándor: **A HMSZ történetéből**; HMSZ Évkönyv 1., Eszék, 1979. 65-72. p.
- Vukobratović, Božo: **Néhány kérdés a Horvát Szocialista Köztársaság nemzetiségeinek alkotmányjogi és politikai helyzetére vonatkozólag**; HMSZ Évkönyv 3., Eszék, 1981, 7-22. p.

¹ Németh Ferencné Botyka Julianna: **Ahogy sír az eső rájuk**; In: Lábadai Károly: **Szétszórásban – A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998**, Budapest-Zágráb, Timp Kiadó – MESZ, 2004

² Az 1910-es népszámlálási adatok szerint Horvátországban 119.874 magyar élt, a lakosság 5 százaléka, ebből Baranyában a 20.313 fő az ottani összlakosság 40,0 százalékát jelentette. Tragikusan megváltozott a magyarság aránya a trianoni békeszerződést követően. Az 1921-es népszámlálási adatok bizonyossága szerint a történelmi sorsforduló majdnem egyharmadával csökkentette a magyar lakosság számát. A 76.346 magát magyarnak valló személy az „új ország” lakosságának már csak 2,3 százalékát jelentette, Baranya 16.638 magyarja is a történelmi vidék népességének 33,8 százalékát adta. Pedig a szomorú megfoghatatlanság ez csupán a kezdete volt, az – egyébként hivatalosan soha nem publikált – 1991-es jugoszláviai összeírásakor a horvátországi 22.355 magyar már csak 0,5 százalékot tett ki, Baranya pedig 8.956 lelket, a lakosság 16,5 százalékát vallhatta magáénak. Még ennél is elszomorítóbbak a 2001-es népszámlálási adatok. Az utolsó tíz év során a horvátországi magyarság száma tovább – 22.355-ről 16.595-re – fogyatkozott, 5.760 fővel (25,8 %-kal) csökkent. Hasonló arányú megfoghatatlanság egyetlen elcsatolt terület magyar közösségének soraiban sem tapasztalható.

³ Baranyai Júlia: **Vízbe vesző nyomokon – Fejezetek a Drávaszög történetéből**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1977, 316 o.

⁴ Fényes Elek: **Magyarország geographiai szótára I-IV.**; Pesten, 1851

⁵ B. Szabó György: **Szavóniai jegyzetek**; In: **Szavóniai hétköznapiak**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1973, 171. o.

⁶ Műveik közül a történetírás, a néprajztudomány és a nyelvészet számára megkerülhetetlen munkák: Katona Imre: **Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... – Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór**; Eszék – HunCro, 1996, 213 p., és Penavin Olga: **Szavóniai (kórógyi) szótár I-III.**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, é. n. [1965], 413 p.; 1975, 391 p.; 1978, 285 p., valamint **A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1981, 224 p. című kötetek.

⁷ Lábadai Károly: **Drávaszögi barangoló I-V.** – Petőfi Népe, 1992. április 7-11.

⁸ Lábadai Károly: **Istenek népei a Drávaszögben**; Eszék, 2000, IX. p. – A szerző ugyanitt fogalmazta meg a kérdést: „A történelmi események, sorsfordulók, a veszélyeztetettség és a létezés kváderköveinek láttán számtalanszor megfogalmazódik: ezután vajon mit tehet a Drávaszög kevesbedő magyarsága? Igazából a cselekvés kormányvesszeje nem az ő kezében van, mert más ajkú népek között megfoghatatlanság szigetként él.”

⁹ Baranyai Júlia: **Vízbe vesző nyomokon – Fejezetek a Dráva-szög történetéből**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1977, 32. o.

¹⁰ Farkas Zsuzsa: **Szüretelők között Dály-hegyen**; Magyar Szó, 1984. október 28.

¹¹ A horvátországi magyarok létszámának alakulásáról az egyik legfontosabb tanulmányt Bognár Antal készítette 1998-ban **A magyarság természetes**

- szaporulata Horvátországban az utóbbi másfél században címmel. Kézirat 16 + 5 p. – a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság tulajdonában (Zágráb).
- 12 Lábadi Károly ezt így fogalmazta meg: „Az 1991-ben kitört háború az elsők között éppen ezt a létfontosságú intézményi rendszert zúzta szét a megszállt területen. Megszűntek vagy elsoványodtak, esetleg lecsökkent tevékenységi körük azoknak az említett intézményeknek, amelyek döntő szerepet játszhattának a magyarság szellemi életének fennmaradásában és fejlődésében: lehetetlenné vált a HMSZ tevékenysége, a tájékoztatás akadozik, az oktatási rendszer széthullott, az egyházak csak nehezen fejthetik ki tevékenységüket.”
- 13 Horvát Luka nyugalmazott pedagógus 2001-ben így emlékezett az eseményekre: „Már az év tavaszán (1991-ben – M. F.) tankok jelentek meg a Duna-parton és a dombtetőn. Azt mondták, hogy hadgyakorlaton vannak, majd később, hogy őrzik békés életünket. (...) Hamarosan Batinán is megalakult az úgynevezett katonai parancsnokság. Amikor megismertem az összetételét, akkor már biztos voltam abban, hogy terror következik. (...) A megszállás alatt a nem szerb nemzetiségűeket elűzték otthonaikból, kényszermunkára terelték őket, lezárták barátaimat, elhurcolták őket, és még ma sem értek haza. Eltűntek örökre. Erre nem számítottam.” (Tausz Imre **40 év népem szolgálatában**; Eszék, HunCro, 2001, 27-28. p.)
- 14 A menekült évekről figyelemre méltó tanulmányt közölt Székely András Bertalan: **Szétszóratásban – Horvátországi magyar sors a 90-es években**. Horvátországi Magyarság, 1994. augusztus-november, 8-11. szám (négy folytatásban).
- 15 **A tizennégy pontos egyezmény**. Magyar Szó, Újvidék, 1995. november 14.
- 16 A horvátországi magyarság háborús veszteségeit elsőként dr. Baráth Árpád vette számba a **Magyarok a világban: a horvátországi magyarság veszteségei a délszláv háborúban 1991-1996** című tanulmányában, melynek munkakivonatát a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság jelentette meg Zágrábban, 1997-ben; Később részlet jelent meg belőle a Szenvedélybetegségek című lap 1998. [VIII.] évfolyam 5. számában 348-355. p.
- 17 Csörgits József: **Negyvenéves a Horvátországi Magyarok Szövetsége**. HMSZ Évkönyv 11-14., Eszék 1989-1992
- 18 Tausz Imre: **40 év népem szolgálatában**; Eszék, HunCro, 2001, 147. o.
- 19 Faragó Ferenc: **A horvátországi magyarság oktatásügye 1945-1995**; Eszék – HunCro, 1998, 42. o.
- 20 U. o. 32-33. o.
- 21 U. o. 132. o.
- 22 U. o. 60-63. o.
- 23 U. o. 13. o.
- 24 Faragó Ferenc: **A horvátországi magyarság oktatásügye 1945-1995**; Eszék – HunCro, 1998, 44. és 49. o.
- 25 U. o. 32-35. o.
- 26 Tausz Imre: **40 év népem szolgálatában**; Eszék, HunCro, 2001, 51. o.
- 27 **Becsöngettek – A magyar tannyelvű iskolák, tagozatok tanulóinak létszáma az új tanév kezdetén**. Új Magyar Képes Újság, 2000. szeptember 14.
- 28 Tolnai Tünde: **Tanévkezdés betörés után**. Új Magyar Képes Újság. Eszék 2002. szeptember 5. és **A gyereklétszám általános iskoláinkban**. Új Magyar Képes Újság. Eszék 2002. szeptember 12.
- 29 Kriják [Kriszta]: **Évről évre kevesebb diák tanul egyes magyar iskolákban**; Új Magyar Képes Újság, Eszék 2003. szeptember 18.
- 30 **A HMOM Központban folyó oktató-nevelő munka színvonaláról, különös tekintettel végzett tanulóink elhelyezkedési lehetőségeire**; Új Magyar Képes Újság, 2006. október 19.
- 31 Tomán László: **Volt egyszer egy Zágrábi Magyar Újság**. Magyar Szó – Újvidék, 1991. február 28. – 1991. március 18. (tizenkilenc folytatásban).
- 32 Lábadi Károly: **A Magyar Néplap**. HMSZ Évkönyv 2., Eszék, 1980
- 33 Kovács Irén: **Az Eszéki Rádió jubileumára**; HMSZ Évkönyv 2., Eszék 1980.
- 34 A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság 1996. január 27-én Zágrábban az Ady Endre Művelődési Egyesület székházában tartotta alakuló közgyűlését. A meghívókat a kezdeményező bizottság nevében Szkála Károly, Szirovitza Lajos és Horváth László írták alá. A HMTMT szándéka szerint a horvátországi magyar értelmiség és a tudományos élet jeles személyiségeinek szervezett összefogását szorgalmazza. A társaság elnökének Szkála Károlyt választották.
- 35 A felekezeti viszonyok kérdésével hosszan foglalkozik művében Baranyai Júlia, Lábadi Károly pedig **Istenek népei a Drávaszögben** címen külön kötetet szentelt a kérdésnek. Lábadi Károly **A horvátországi magyarság egyházai a háborúkban** című tanulmánya fontos összefoglalása a kérdésnek – Rovátkák 2006, 106-117. o.
- 36 **Református évkönyv 1996**. Újvidék [1996], 65-69. o.
- 37 **Megalakult a Horvátországi Magyar Református Keresztény Egyház**; Horvátországi Magyarság, 1999. 7. szám. A folyóirat mellékletében közli a HMRKR Alkotmányát is. Továbbá **A horvátországi magyar reformátusság egyházszervezete létrejöttének vázlatos története**; Új Magyar Képes Újság, 1999. október 14.
- 38 **A Belyei járásban 28 %-os a munkanélküliség** – Új Magyar Képes Újság, 2000. december 7. és **A Hercegszölösi járásban a munkanélküliek aránya meghaladja a 40 %-ot** – Új Magyar Képes Újság, 2000. december 14.
- 39 Lábadi Károly: **Drávaszögi ábécé – Néprajzi és folklór tájlexikon**, 1996
- 40 Új Magyar Képes Újság (Eszék), aug. 31.
- 41 **Kisebbségvédelmi Egyezmény**. Horvátországi Magyarság, 1995. április, 4. szám.
- 42 Lábadi Károly: **Szétszóratásban – A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991-1998**. Timp Kiadó, MESZ, Budapest-Zágráb, 2004